

УДК 316.647.5:005.32:373

Заїка І.В.

МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

Заїка І.В. Методики для дослідження психологічних особливостей організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості. У статті представлено комплекс методик для дослідження психологічних особливостей організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості.

Комплекс включає три групи методик, які дають можливість діагностувати такі показники: а) розуміння педагогічними працівниками сутності та впливу соціальної напруженості; б) рівень вираженості особистісної напруженості (ситуативної та особистісної тривожності, соціальної фрустрованості; життєвої задоволеності) у педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів; в) рівень розвитку характеристик (типів, складових) організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: організаційна культура; педагогічні працівники; загальноосвітні навчальні заклади; соціальна напруженість; особистісна напруженість; ситуативна тривожність; особистісна тривожність; соціальна фрустрованість; життєва задоволеність; типи організаційної культури; складові організаційної культури.

Заїка І.В. Методики для исследования психологических особенностей организационной культуры общеобразовательных учебных заведений в условиях социальной напряженности. В статье представлен комплекс методик для исследования психологических особенностей организационной культуры общеобразовательных учебных заведений в условиях социальной напряженности.

Комплекс включает три группы методик, которые дают возможность диагностировать такие показатели: а) понимание педагогическими работниками сути и влияния социального напряжения; б) уровень выраженности личностной напряженности (ситуативной и личностной тревожности; социальной фрустрации; жизненной удовлетворенности) у педагогических работников общеобразовательных учебных заведений; уровень развития характеристик (типов, компонентов) организационной культуры общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: организационная культура; педагогические работники; общеобразовательные учебные заведения; социальная напряженность; личностная напряженность; ситуативная тревожность; личностная тревожность; социальная фрустрированность; жизненная удовлетворенность; типы организационной культуры; компоненты организационной культуры.

Постановка проблеми. Об'єктивність організаційних змін в освітніх організаціях висуває необхідність розв'язання психологічних проблем розвитку організації в умовах соціальної напруженості та визначення психологічних чинників, що впливають на організаційну культуру загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності, напрямків та видів організаційної культури знайшла певне відображення в роботах зарубіжних [20; 21; 25; 27] та вітчизняних [3; 4; 6; 7; 8; 9; 13; 15; 17; 19] учених.

Психологічні особливості організаційної культури в освітніх організаціях відображено в розробках В. Баранової [8], О. Іщук [3], Л. Карамушки [5; 6; 7; 8], О. Креденцер [15], В. Лагодзінської [9], О. Мітїчкіної [13], К. Терещенко [15], Г. Тимошко [19], А. Шевченко [7] та ін.

Проблема впливу соціальної напруженості, її сутність та види, умови та засоби її подолання знайшла певне відображення в роботах ряду зарубіжних [1; 24; 26; 28] та вітчизняних [18; 22; 23] учених.

Окремі вияви сутності соціальної напруженості та її впливу на діяльність педагогічних працівників розкриті в наших попередніх роботах [2; 5].

Разом із тим, психологічні аспекти проблеми розвитку організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості залишаються практично не вивченими. Зокрема, не дослідженою є проблема розробки методик для вивчення психологічних особливостей організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості.

Мета дослідження: обґрунтувати методики для вивчення психологічних особливостей організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для дослідження психологічних особливостей організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості нами було визначено три групи методик.

Діагностичний комплекс включає методики, які дають можливість дослідити такі показники: а) розуміння педагогічними працівниками сутності та впливу соціальної напруженості; б) рівень вираженості особистісної напруженості (ситуативної та особистісної тривожності, соціальної фрустрованості; життєвої задоволеності) у педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів; в) рівень розвитку характеристик (типів, складових) організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів.

Проаналізуємо послідовно кожен блок методик.

Першу групу складають методики для розуміння педагогічними працівниками сутності та впливу соціальної напруженості на діяльність загальноосвітніх навчальних закладів.

Для розуміння сутності та впливу соціальної напруженості педагогічними працівниками загальноосвітніх навчальних закладів доцільним, на нашу думку, є використання анкети «Сутність та вплив соціальної напруженості на діяльність педагогічних працівників» (Карамушка Л.М., Заїка І.В., 2015) [2; 5], що включає низку відкритих та закритих питань, які дають можливість вивчити різні аспекти означеної проблеми (розуміння сутності соціальної напруженості педагогічними працівниками; особливості впливу соціальної напруженості на роботу загальноосвітніх навчальних закладів; потребу педагогічних працівників в отриманні психологічної допомоги з даного питання).

Отримані в результаті роботи з анкетною дані будуть призначені для аналітичної обробки інформації. Кількісний та якісний аналіз результатів дасть можливість зрозуміти особливості сприйняття соціальної напруженості в освітніх організаціях та оцінити її вплив на організаційну культуру загальноосвітніх навчальних закладів.

Другу групу утворюють методики для дослідження рівня вираженості особистісної напруженості у педагогічних працівників загальноосвітніх закладів освіти.

До цієї групи відносять методики, які спрямовані на дослідження рівня вираженості особистісної напруженості у педагогічних працівників. З-поміж них означимо такі: «Шкала ситуативної та особистісної тривожності» (Спілбергера-Ханіна) [16], «Рівень соціальної фрустрованості» (Л. Вассермана) [12], «Індекс життєвого задоволення» (Н.В. Паніна) [14].

Методика «Шкала ситуативної та особистісної тривожності» (Спілбергера-Ханіна) [16] дає можливість виявити рівні ситуативної та особистісної тривожності у педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Особистісна тривожність характеризується як стійка індивідуальна особливість людини, яка має тенденцію сприймати певний діапазон ситуацій як загрозових, небезпечних для самооцінки і самоповаги.

Ситуативна тривожність характеризується суб'єктивно пережитими емоціями: напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію.

Зазначимо, що певний рівень тривожності – природна особливість людини, однак підвищена тривога є основним механізмом неадаптивної поведінки. Самоконтроль і самооцінка цього стану є істотним компонентом адаптивної саморегуляції.

На основі використання методики «Рівень соціальної фрустрованості» Л.Вассермана (модифікація Карамушки Л.М., Заїки І.В., 2016) [12] можна прослідкувати рівень вираженості соціальної фрустрованості педагогічних працівників.

Указана методика дає можливість визначити ступінь незадоволеності особистості соціальними досягненнями в основних аспектах життєдіяльності. Модифікація цієї методики полягала в тому, що 20 показників соціальної фрустрованості були об'єднані нами в три основні групи (за своїм змістом).

Першу групу склали 7 показників соціальної фрустрованості, які стосуються незадоволеності професійною сферою життєдіяльності (своєю освітою, стосунками із колегами по роботі, стосунками з адміністрацією на роботі, стосунками із суб'єктами своєї професійної діяльності, змістом своєї роботи в цілому, умовами професійної діяльності, можливістю вибору місця роботи).

До другої групи віднесені 4 показники соціальної фрустрованості, які стосуються незадоволеності сферою міжособистісних стосунків (стосунками з чоловіком (дружиною), стосунками з дітьми, стосунками із батьками, стосунками з друзями).

І третю групу утворили 9 показників соціальної фрустрованості, які відображають незадоволеність соціально-економічною сферою життєдіяльності (станом суспільства (держави), матеріальним станом, житлово-побутовими умовами, сферою послуг і побутового обслуговування, сферою медичного обслуговування, проведенням дозвілля, можливістю проводити відпустку, статусом у суспільстві, своїм способом життя в цілому).

Опитувальник «Індекс життєвого задоволення» (адаптація Н.В. Паніної) [14] дає можливість вивчити такі основні показники життєвої задоволеності, на основі яких досліджується індекс життєвої задоволеності.

Під поняттям «життєва задоволеність» розуміється узагальнене уявлення людини про психологічний комфорт, яке містить: інтерес до життя; рішучість, цілеспрямованість, послідовність у досягненні життєвих цілей; узгодженість між поставленими і реально досягнутими цілями; позитивну оцінку власних якостей і вчинків; загальний фон настрою.

Показником життєвої задоволеності є її індекс.

І третю груп складають методики для дослідження рівня розвитку характеристик організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів.

Сюди відносять такі методики: «Оцінка рівня організаційної культури» І.Д. Ладанова [10], «Визначення типу організаційної культури» Ч. Ханді [20], «Шкали організаційних парадигм» Л.Л. Константина [11].

Методика «Оцінка рівня організаційної культури» І.Д. Ладанова [10] дає можливість проаналізувати основні складові організаційної культури «робота», «комунікації», «управління», «мотивація і мораль».

Так, такий компонент організаційної культури, як «робота», характеризується раціональністю навантаження на працівників організації, підтримкою рівня матеріально-технічної бази, системою підвищення кваліфікації працівників.

Компоненту організаційної культури «управління» притаманна ефективна і чітка організація роботи працівників організації; можливість працівнику організації брати участь у прийнятті управлінських рішень; відкритість до нововведень.

Аналіз компонента організаційної культури «мотивація і мораль» дає можливість визначити, якою мірою проявляється налагодженість взаємовідносин між працівниками і керівництвом організації; ініціативність працівників, заохочування до творчості.

Компонент організаційної культури «комунікації» характеризує такі особливості діяльності організації, як чітке дотримання правил усіма працівниками організації, налагоджена система комунікації.

Опитувальник «Визначення типу організаційної культури» Ч. Ханді [20] передбачає аналіз систем розподілу влади, повноважень і відповідальності в організації.

На основі цієї методики визначаються такі типи організаційної культури: культура «влада», культура «ролі», культура «завдання», культура «особистість».

Розглянемо більш детально дані типи організаційної культури.

Культура «влада». Організації з таким типом організаційної культури притаманна жорстка ієрархічна структура. Особливу роль відіграє лідер. Контроль завжди проводиться з центру, має вибірковий характер, здійснюється за індивідуальними критеріями. Безумовною перевагою організації з культурою влади є її можливість швидко реагувати на будь-які зовнішні зміни, але результативність цих реакцій багато в чому визначається компетентністю першої особи.

Культура «ролі». Цей тип організаційної культури функціонує на основі системи правил і чіткого розподілу ролей. Взаємодія між підрозділами регулюється рольовими і комунікативними процедурами, правилами, інструкціями. Основним джерелом влади є не особистісні якості, а статус в ієрархічній структурі. Така організація здатна успішно працювати в стабільному середовищі.

Культура «завдання». Організації з таким типом організаційної культури орієнтовані на вирішення проектних завдань. Ефективна діяльність організації з такою культурою багато в чому визначається високим професіоналізмом співробітників і кооперативним груповим ефектом. Робота оцінюється за результатом вирішення завдання.

Культура «особистість». Ця культура властива організаціям, що складаються з об'єднань індивідуальностей, кожна з яких є незалежною, має своєю власну особистісну силу і вплив. Влада має координаційний характер.

Отже, у процесі розвитку організації всі наведені типи організаційної культури можуть зустрічатися, але провідним залишається один з них.

Методика «Шкали організаційних парадигм» Л.Л. Константина [11] передбачає виявлення компонентів організаційної культури, сукупності реальних і бажаних уявлень педагогічних працівників щодо загальноосвітніх навчальних закладів.

На основі цієї методики визначаються такі види організаційної культури, як «закрита», «випадкова», «відкрита» і «синхронна».

Проаналізуємо більш детально названі компоненти.

«Закрита» система функціонує на основі жорстких законів, вона заснована на стабільності і постійності. Влада організована ієрархічно. Має місце дефіцит зворотного зв'язку. Всі ролі і функції організації чітко визначені. Для підтримки стабільності системи потрібна лояльність співробітників.

«Випадкова» система характеризується нововведеннями, орієнтована на індивідуальну творчість. В ній немає чіткої фіксації ролей. Цінується ініціатива, а не слідування правилам. Інтереси індивіда превалюють над інтересами групи.

«Відкрита» система відрізняється від «випадкової» узгодженням індивідуальних і групових інтересів. Ролі визначені, але їхній розподіл ґрунтується на взаємній згоді. Цінується командний дух і готовність до діалогу.

«Синхронна» система заснована на гармонії та злагоді. Ролі розподіляються на основі імпліцитних очікувань.

У результаті використання зазначених методик та здійснення статистичної обробки даних (описова статистика, кореляційний та дисперсійний аналіз) за допомогою програми SPSS (версія 22) визначається зв'язок між складовими і типами організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів та виявами особистісної напруженості педагогічних працівників, яка є результатом впливу соціальної напруженості в суспільстві.

Висновки. Використання вказаного комплексу методик дає можливість виявити рівень розвитку складових і певних типів організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів в умовах соціальної напруженості. Цей комплекс може бути використаний організаційними психологами і керівниками загальноосвітніх навчальних закладів з метою діагностики організаційної культури та актуальних напрямків її розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи дослідження ми бачимо у розробці тренінгової програми для підготовки персоналу загальноосвітніх навчальних закладів до забезпечення розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості.

Список використаних джерел

1. Бородкин Ф.М. Социальная напряженность и агрессия / Ф.М. Бородкин, Н.П. Володина // Мир России. – 1997. – № 4. – С. 107–150.
2. Заїка І.В. Сутність та вплив соціального напруження на діяльність загальноосвітніх навчальних закладів / І.В. Заїка // Технології роботи психолога в організації : тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (26–27 жовтня, 2016 року, м. Запоріжжя) ; Запорізький національний університет. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – С. 22–24.
3. Ішук О. В. Організаційна культура вищого навчального закладу як чинник становлення професійної ідентичності студентів : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія / О. В. Ішук. – К. : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2013. – 20 с.
4. Калініченко Т. І. Формування та розвиток організаційної культури агропромислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Т. І. Калініченко ; Міжнар. ун-т бізнесу та права. – Херсон, 2010. – 20 с.
5. Карамушка Л. М. Розуміння педагогічними працівниками сутності соціальної напруженості та її впливу на діяльність загальноосвітніх навчальних закладів / Л. М. Карамушка, І.В. Заїка // Актуальні проблеми психології : тези II Всеукраїнського конгресу з організаційної та економічної психології (28–30 травня 2015 року, м. Кам'янець-Подільський) / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – С. 11–12.
6. Карамушка Л.М. Організаційна культура загальноосвітніх навчальних закладів : науково-методичний посібник / Л.М. Карамушка, А.М. Шевченко. – Біла Церква : КОППОК, 2013. – 102 с.
7. Карамушка Л. М. «Прогресивні» та «консервативні» типи організаційної культури: порівняльний аналіз організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів традиційного та інноваційного типів / Л. М. Карамушка, А. М. Шевченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. – Алчевськ : ЛАДО, 2014. – С. 15–20.
8. Карамушка Л. М. Рівень розвитку типів організаційної культури позашкільних навчальних закладів: зв'язок зі стилем керівництва управлінського персоналу / Л. М. Карамушка, В. А. Баранова // Організаційна психологія. Економічна психологія / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2016. – № 1 (4). – С. 28–37.
9. Лагодзінська В. І. Взаємозв'язок розвитку креативного потенціалу освітніх організацій і типів організаційної культури / В. І. Лагодзінська // Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні : тези II Всеукраїнського конгресу з організаційної та економічної психології (Кам'янець-Подільський, 28–30 травня 2015 р.) / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – С. 38–39.
10. Ладанов И. Д. Практический менеджмент. Психотехника управления и самотренировки : учебное пособие / И.Д. Ладанов. – М. : Корпоративные стратегии, 2004. – 496 с.
11. Липатов С.А. Опросник «Шкалы организационных парадигм» Л.Л. Константина // Журнал практического психолога. – 2005. – № 2. – С. 186–198.
12. Малкина-Пых И. Г. Психосоматика: Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2009. – 102 с.
13. Мітїчкіна О. О. Соціально-психологічні чинники формування організаційної культури студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / О. О. Мітїчкіна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – 20 с.
14. Панина Н. В. Индекс жизненной удовлетворенности / Н. В. Панина Психология развития конкурентоспособной личности ; под ред. Л. М. Митиной. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – С. 192–194.
15. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури : монографія [Електронний ресурс] / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Карамушки. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 288 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/10087/>
16. Психологические тесты для профессионалов / [авт. сост Н.Ф. Гребень]. – Мн. : Современ. шк., 2007. – 496 с.
17. Сняданко І. І. Соціально-психологічні умови формування організаційної культури промислового підприємства [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / І. І. Сняданко ; Ін-т психології ім. Г. С.Костюка АПН України. – К., 2007. – 333 с.
18. Слюсаревський М. Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників / М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2002. – № 5 (8). – С. 24–34.
19. Тимошко Г. М. Аналіз феномену «Організаційна культура» у педагогічній теорії і практиці / Г. М. Тимошко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів, Чернігівський НПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – Вип. 96. – С. 148–153.
20. Тихомирова О.Г. Организационная культура: формирование, развитие и оценка / О.Г. Тихомирова. – СПб : ИТМО, 2008. – С. 128–136.
21. Харрисон Р. Исследование различных типов организационной культуры // Культура организации : учебное пособие / Р. Харрисон, А. Н. Чаплина, Т. А. Вашко. – Красноярск : Красноярский коммерческий ин-т, 1996. – 164 с.

22. Чернобай П.Ф. Социальная напряженность / П.Ф. Чернобай // Социс. – 1992. – № 7. – С. 94–98.
23. Чернявська О.В. Становлення громадянського суспільства як чинник соціальної напруженості в Україні / О.В. Чернявська // Вісник Харківського університету. – №456. – Серія: Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених м. Харкова. – Харків, 2000. – Ч. 1. – С. 9–12.
24. Barker, R. Frustration and regression: an experiment with young children. *Studies in topological and vector psychology* / R. Barker, T. Dembo, K. Lewin // V. II, Univ. Iowa Stud, Child Welf., 1941, 18, №1, p. 1–314.
25. Bollinger, D. Les differences des cultures organisatinelles / D. Bollinger, G. Hofstede. – P., 1987.
26. Bernice, L. Neugarten. The Measurement of Life Satisfaction / Bernice L. Neugarten, Robert J. Havighurst, Sheldon S. Tobin // *Journal of Gerontology*. – 1961. – Vol. 16. – Issue 2. – P. 134–143.
27. Cameron, K.S. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework / Kim S. Cameron, Robert E. Quinn. – Reading, Mass. : Addison-Wesley Prentice Hall, 1999. – XVIII. – 221 p.
28. Sheldon, S. Tobin. Life Satisfaction and Social Interaction in the Aging / Sheldon S. Tobin & Bernice L. Neugarten // *Journal of Gerontology*. – 1961. – Vol. 16. – Issue 4. – P. 344–346.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Borodkin F.M. Social'naja naprjazhennost' i agressija / F.M. Borodkin, N.P. Volodina // *Mir Rossii*. – 1997. – № 4. – S. 107–150.
2. Zaika I.V. Sutnist' ta vplyv sotsial'noho napruzhennya na diyal'nist' zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv / I.V. Zaika // *Tekhnolohiyi roboty psykholoha v orhanizatsiyi : tezy III Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (26–27 zhovtnya, 2016 roku, m. Zaporizhzhya) ; Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet*. – Zaporizhzhya : ZNU, 2015. – S. 22–24.
3. Ishchuk O. V. Orhanizatsiyna kul'tura vyshchoho navchal'noho zakladu yak chynnyk stanovlennya profesynoyi identychnosti studentiv : avtoref. ... kand. psychol. nauk : 19.00.10 – orhanizatsiyna psykholohiya; ekonomichna psykholohiya / O. V. Ishchuk. – K. : In-t psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2013. – 20 s.
4. Kalinichenko T. I. Formuvannya ta rozvytok orhanizatsiynoyi kul'tury ahropromyslovykh pidpryemstv : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / T. I. Kalinichenko ; Mizhnar. un-t biznesu ta prava. – Kherson, 2010. – 20 s.
5. Karamushka L. M. Rozumynnya pedahohichnymy pratsivnykamy sutnosti sotsial'noyi napruzhennosti ta yiyi vplyvu na diyal'nist' zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv / L. M. Karamushka, I.V. Zaika // *Aktual'ni problemy psykholohiyi : tezy II Vseukrayins'koho konhresu z orhanizatsiynoyi ta ekonomichnoyi psykholohiyi (28–30 travnya 2015 roku, m. Kam"yanets'-Podil's'kyy) / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. – K. – Kam"yanets'-Podil's'kyy : Kam"yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, 2015. – S. 11–12.*
6. Karamushka L.M. Orhanizatsiyna kul'tura zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv : naukovo-metodychnyy posibnyk / L.M. Karamushka, A.M. Shevchenko. – Bila Tserkva : KOIPOP, 2013. – 102 s.
7. Karamushka L. M. «Prohresyvni» ta «konservatyvni» typy orhanizatsiynoyi kul'tury: porivnyal'nyy analiz orhanizatsiynoyi kul'tury zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv tradytsiynoho ta innovatsiynoho typiv / L. M. Karamushka, A. M. Shevchenko // *Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka APN Ukrayiny ; za red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. – K. – Alchevs'k : LADO, 2014. – S. 15–20.*
8. Karamushka L. M. Riven' rozvytku typiv orhanizatsiynoyi kul'tury pozashkil'nykh navchal'nykh zakladiv: zv"yazok zi stylem kerivnytstva upravlins'koho personalu / L. M. Karamushka, V. A. Baranova // *Orhanizatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. – K. : In-t psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2016. – № 1 (4). – S. 28–37.*
9. Lahodzins'ka V. I. Vzayemozv"yazok rozvytku kreatyvnoho potentsialu osvityvnykh orhanizatsiy i typiv orhanizatsiynoyi kul'tury / V. I. Lahodzins'ka // *Aktual'ni problemy rozvytku orhanizatsiynoyi ta ekonomichnoyi psykholohiyi v Ukrayini : tezy II Vseukrayins'koho konhresu z orhanizatsiynoyi ta ekonomichnoyi psykholohiyi (Kam"yanets'-Podil's'kyy, 28–30 travnya 2015 r.) / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. – K. ; Kam"yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, 2015. – S. 38–39.*
10. Ladanov I. D. Prakticheskij menedzhment. Psihotehnika upravlenija i samotrenirovki : uchebnoe posobie / I.D. Ladanov. – M. : Korporativnye strategii, 2004. – 496 s.
11. Lipatov S.A. Oprosnik «Shkaly organizacionnykh paradigm» L.L. Konstantina // *Zhurnal prakticheskogo psihologa*. – 2005. – № 2. – S. 186–198.
12. Malkina-Pyh I. G. Psihosomatika: Spravochnik prakticheskogo psihologa / I.G. Malkina-Pyh. – M. : Eksmo, 2009. – 102 s.
13. Mitichkina O. O. Sotsial'no-psykholohichni chynnyky formuvannya orhanizatsiynoyi kul'tury studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv : avtoref. dys. ... kand. psychol. nauk : 19.00.05 – sotsial'na psykholohiya; psykholohiya sotsial'noyi roboty / O. O. Mitichkina ; Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalya. – Luhans'k, 2012. – 20 s.
14. Panina N. V. Indeks zhiznennoj udovletvorennosti / N. V. Panina *Psihologija razvitija konkurentosposobnoj lichnosti ; pod red. L. M. Mitinoj. – M. : Izd-vo Moskovskogo psihologo-social'nogo instituta, 2003. – S. 192–194.*
15. Psykholohichni determinanty rozvytku orhanizatsiynoyi kul'tury : monohrafiya [Elektronnyy resurs] / L. M. Karamushka, O. V. Kredentser, K. V. Tereshchenko [ta in.] ; za red. L. M. Karamushky. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 288 s. – Rezhym dostupu : <http://lib.iitta.gov.ua/10087/>
16. Psihologicheskie testy dlja professionalov / [avt. sost N.F. Greben']. – Mn. : Sovrem. shk., 2007. – 496 s.

17. Snyadanko I. I. Sotsial'no-psykholohichni umovy formuvannya orhani-za-tsiynoyi kul'tury promyslovoho pidpryyemstva [Tekst] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.05 / I. I. Snyadanko ; In-t psykholohiyi im. H. S.Kostyuka APN Ukrayiny. – K., 2007. – 333 s.
18. Slyusarevs'kyi M. Sotsial'na napruzhenist': teoretychna model' neobkhidnykh i dostatnikh pokaznykiv / M. Slyusarevs'kyi // Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi. – 2002. – № 5 (8). – S. 24–34.
19. Tymoshko H. M. Analiz fenomenu «Orhanizatsiyna kul'tura» u pedahohichniy teorii i praktytsi / H. M. Tymoshko // Visnyk Chernihiv's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. – Chernihiv, Chernihiv's'kyi NPU im. T. H. Shevchenka, 2012. – Vyp. 96. – S. 148–153.
20. Tihomirova O.G. Organizacionnaja kul'tura: formirovanie, razvitie i ochenka / O.G. Tihomirova. – SPb : ITMO, 2008. – S. 128–136.
21. Harrison R. Issledovanie razlichnyh tipov organizacionnoj kul'tury // Kul'tura organizacii : uchebnoe posobie / R. Harrison, A. N. Chaplina, T. A. Vashko. – Krasnojarsk : Krasnojarskij kommercheskij in-t, 1996. – 164 s.
22. Chernobaj P.F. Social'naja naprjazhennost' / P.F. Chernobaj // Socis. – 1992. – № 7. – S. 94–98.
23. Chernyavs'ka O.V. Stanovlennja hromadyans'koho suspil'stva yak chynnyk sotsial'noyi napruzhenosti v Ukrayini / O.V. Chernyavs'ka // Visnyk Kharkiv's'koho universytetu. – №456. – Seriya: Aktual'ni problemy suchasnoyi nauky v doslidzhennyakh molodykh vchenykh m. Kharkova. – Kharkiv, 2000. – Ch. 1. – S. 9–12.
24. Barker, R. Frustration and regression: an experiment with young children. Studies in topological and vector psychology / R. Barker, T. Dembo, K. Lewin // V. II, Univ. Iowa Stud, Child Welf., 1941, 18, №1, p. 1–314.
25. Bollinger, D. Les differences des cultures organisatinelles / D. Bollinger, G. Hofstede. – P., 1987.
26. Bernice, L. Neugarten. The Measurement of Life Satisfaction / Bernice L. Neugarten, Robert J. Havighurst, Sheldon S. Tobin // Journal of Gerontology. – 1961. – Vol. 16. – Issue 2. – R. 134–143.
27. Cameron, K.S. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework / Kim S. Cameron, Robert E. Quinn. – Reading, Mass. : Addison-Wesley Prentice Hall, 1999. – XVIII. – 221 p.
28. Sheldon, S. Tobin. Life Satisfaction and Social Interaction in the Aging / Sheldon S. Tobin & Bernice L. Neugarten // Journal of Gerontology. – 1961. – Vol. 16. – Issue 4. – R. 344–346.

Zaika, I.V. Instruments to study psychological characteristics of organizational culture of secondary educational institutions in conditions of social tension. The article presents a set of instruments for studying the psychological characteristics of organizational culture of secondary educational institutions in conditions of social tension. The assessment battery includes the instruments to investigate: a) teaching staff's understanding of the nature and impact of social tension; b) the levels of teaching staff's personal tension (situational and personal anxiety, social frustration, life satisfaction); c) the levels, types and components of organizational culture of secondary educational institutions.

The first set of instruments focuses on the impact of social tension on teaching staff's work in secondary educational institutions, in particular, on teachers' understanding of the nature and effects of social tension.

The second set of instruments aims at measuring the levels of teaching staff's personal tension, including their situational and personal anxiety, social frustration and life satisfaction.

The third set is meant to analyze the levels of the main characteristics of organizational culture of secondary education institutions, in particular, the components of organizational culture (management, work, communication, motivation and morality), types of organizational culture as well as the real and desirable organizational cultures of secondary educational institutions.

Keywords: organizational culture, teaching staff, secondary educational institutions, social tension, personal tension, situational anxiety, personal anxiety, social frustration, life satisfaction, organizational culture types, organizational culture components.

Відомості про автора

Заїка Інна В'ячеславівна, науковий кореспондент лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Zaika, Inna V'yacheslavivna, postgraduate student of Laboratory of Organizational And Social Psychology, G.S.Kostiuk Institute of psychology, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: inna.zaika.75@gmail.com

Отримано 11 вересня 2017 р.
Рецензовано 19 вересня 2017 р.
Прийнято 25 вересня 2017 р.